

Folket selv - ikke skolestyrene

Taler

Hans P. Lødrup

Omstendigheter

Riksmålsforbundets landsmøte

- 1 De abnorme sproglige tilstande vi lever under for tiden ser jeg kort uttrykt slik: Gjennem lovgivning og stortingspraksis er to skriftsprog stillet side om side - et litet kultivert sprog uten tradition og uten synderlig utbredelse i det praktiske liv, men dog et sprog med visse nationale fortrin, og saa vort almindelige
- 5 kultiverte skriftsprog, et sprog som unegtelig endnu lider av visse nationale mangler. Nu er vel de fleste oplyste mennesker i landet enig om at en sproglig regeneration, en sproglig fornyelse, er nødvendig og nyttig. Et fornorskningsarbeide er paakrævet, et nationalt maalstræv nyttig. Der er bare uenighet om midlerne, om de veie maalstrævet skal følge.

10

- Med de sproglige tilstande vi nu har i landet er der bare to veie, der her kan være tale om: Man kan bygge sit stræv paa landsmaalet, arbeide ut fra det formelt nationale og kultivere det. Eller man kan ta riksmaalet som utgangspunkt, arbeide ut fra det kultiverte element og nationalisere det yderligere. Med andre
- 15 ord spørsmålet blir: Skal vi arbeide for at kultivere landsmaalet eller for at nationalisere riksmaalet?

- Jeg er opmerksom paa, at der kan gjøres indvendinger mot denne formulering, den dækker ikke helt de faktiske forhold, forsaavidt som landsmaalet jo er
- 20 kultivert op til brukbarhet paa enkelte av aandslivets felter, og riksmaalet jo ogsaa eier mange nationale elementer. Men skal man kort, som i et slagord, uttrykke det som dog maa være det skillende i kampen, det som i hovedsaken maa være de ideelle programmer for de to partier, saa blir det dog dette: Landsmaalets kultivering, riksmaalets nationalisering. Alt eftersom man søker
- 25 nationale værdier eller livsværdier overhodet fortrinnsvis i livsytringers ytre form eller i deres indhold, alt eftersom man ser grundlaget for norsk nationalt liv og utvikling først og fremst i samliv med den almindelige europæiske kultur eller i

30 selvgod avstængthet, arbeider man for at faa et helt nationalt norsk kulturmaal
paa vort skriftsprogs grund eller paa landsmaalets grund. Maalmændene mener
øiensynlig: Faar vi bare en norsk, national form, kommer nok kulturindholdet.
Vi mener omvendt: Har vi først de nationale kulturværdier - og de har vi i
riksmaalskulturen - saa kommer nok den nationalere form. Hvorledes vi bør
lægge an vort arbejde for en mer national form for vort sprog, vil dr. Western
35 tale om.

Jeg skal faa lov at peke paa en enkelt side av vort rent defensive arbejde, kampen
mot maalmændenes overgrep i folkeskolen paa landet.

40 Fru Nielsen har i sit foredrag vist, hvor pædagogisk uforsvarlig den nuværende
forvirrede tilstand er. Jeg vil faa lov til at peke paa, hvor uforsvarlig denne
ordning er nationalt set.

Alle land hvor der bare bor mennesker av samme stamme har ét sprog. Og av
45 alle baand som binder mennesker sammen i samfund er netop enhet i sprog og
dergjennem i kultur det sterkeste. Det har nu lyktes vore statsmagter, som først
av alle har til pligt at verge den nationale samling, at faa istand to skriftsprog i
landet paa kunstig vis. Maalmændene har ret i dette: Vi har nu faktisk to
skriftsprog i landet. Men vi behøver ikke at ha det. For øieblikket er det de
50 ledende maalmænds taktik at gjøre modsætningen mellem disse to sprog skarpest
mulig. Dergjennem haaber de omsider at fortrænge riksmaalet helt. Sit
virksomste kampmiddel har de lært av preusserne i Slesvig. De tar barnene. Med
hjemmel i norsk lov har en række bygder kunnet bestemme at norske barn ikke
skal lære at skrive norsk kulturmaal, det loven selv kalder «det almindelige
55 bokmaal», men et andet, det lovgiverne altsaa ser som «det ualmindelige». Det
er den underlige teori om de to sprogs likestillethet som har faat istand denne
ordning. Vort storting - ogsaa vore riksmåalsvenlige stortingsmænd - later til at
ville holde liv i denne natur- og livsstridige teori at landsmaal og riksmaal skal
være likestillet. Endnu er det ikke gaat op for vore lovgivere, at det er en
60 forbrydelse mot barnene at opdra dem efter en teori, som praksis, som livet selv
hver eneste dag viser er falsk. Hvor meget end stortinget gjennem sine love
dekreterer likestillethet, livets love er dog sterkere og de sætter stortingets love
tilside. Livets lov er nu idag trods statsmagternes anstrengelser uomtvistelig
denne, at alle som vil naa frem til den høieste kundskap i sit fag, han maa
65 gjennem riksmaalet. Landsmaalet eier praktisk talt ikke kundskapsbøger, det
eier ingen videnskapelig literatur. Med andre ord livets lov er den, at de som vil

ha del i norsk national kultur maa gennem riksmaalet. Jo høiere han vil op, jo mindre hjælper landsmaalet ham.

70

I alle andre verdens civiliserte land er statens love paa det punkt i overensstemmelse med livets lov. Alle barn som overhodet lærer noget, de lærer landets kulturmaal, enten det falder dem tungt eller let, enten det ligger deres hjemlige dialekt fjernt eller nær. Bare paa den maate faar man en oplyst nation og en sterk nation. Vort land har altsaa valgt at gi love, som er i den mest direkte strid med livets lov. Vi har desuten gjort det nationale spørsmål om landets fællessprog til et bygdespørsmål. Hver bygd i landet skal faa lov til at bestemme, hvad sprog barnene skal opdrages i, hvad der er kongeriket Norges skriftsprog og talesprog. Det staar til hvert enkelt bygdesamfund at avgjøre, om norsk kulturenhet skal sprænges. Saa langt ned har maalstrævet bragt os.

75

80

Maalmændenes hensigt med dette er jo klar: Som deres mønster og store forbillede preusserne i Slesvig vil avnationalisere danskerne, skal de norske skolebarn - om man kan bruge et saa fælt ord - avriksmaaliseres. Ved at opdra et slegtled, eller store dele av et slegtled, som vokser op uten synderlig kundskap i landets almindelige sprog, skapes der, mener maalfolket, for det første nye tilhængere til maalsaken og dernæst - og det har de ret i - der skapes en platform for nye krav. Naar staten i sine skoler undlater at opdra barnene i kultursproget, men i stedet opdrager dem i et andet sprog øves der uret mot disse barn, saalænge ikke dette deres sprog ogsaa er en nøkel til kundskap og kultur. Den som øver den uret pligter da at ta konsekvensen og gjøre uretten minst følelig. Paa en av to maater. Enten maa staten si: Dette er galt, holde op at gjøre galt og forandre loven. Eller ogsaa maa den av al magt søke at skaffe landsmaalsbarna adgang til at læse det samme i sit sprog, som riksmaaalsbarn læser i sit. Denne sidste vei har staten allerede slaat ind paa. Henved 100.000 kr. er bevilget til kunstig ophjælp av en landsmaalsliteratur og denne bevilgning er en fast aarlig post paa budgettet.

85

90

95

Riksmaaalspartiet maa strengt og uten vaklen holde fast ved det første: lovens omgjørelse. Vi maa hævde uavkortet og uten avprutning: Spørsmålet om skolesproget er et nationalt spørsmål, et statsspørsmål, ikke et bygdespørsmål. Enten riksmaal eller landsmaal i Norge maa være vort program. Og saa arbeider vi samtidig for riksmaalet. Men «Enten eller», ikke dette feige «Baade og».

100

105

110 Dette er vort lange maal, det vi aldrig maa tape av syne. Men det nytter ikke nu idag at ville tænke paa at faa en slik forandring gjort. Vi maa først reise en stor indignation hele landet over, mot den nationale svækkelse som ligger i dette at holde oppe to sprog, mot den uret som øves mot folkeskolebarnene. Ja det er nemlig folkeskolebarnene, de som forut er vanskeligst stillet i livets kamp, vore lovgivere i demokratiets misbrukte navn, holder ute fra det eneste sprog, som kan hjelpe dem frem. Men den indignation er endnu ikke reist, den blusser bare hist og her, endnu er der bare en spredt liten forbitrelse.

115 Kampen mot denne unationale dobbelthet i sprog maa være hovedoppgaven i vort forsvar. Her maa kampen føres, baade fordi det er her faren er størst, og fordi man bare paa dette felt kan række det store folk og faa dem med. Ved arbeidet for folkeskolebarnene skal riksmalspartiet ryste av sig beskyldningen
120 for at være en overklassebevægelse.

Men vi maa lære av maalmændene. Vi maa lære at føre en mere opportunistisk politik. Mens vi arbeider for det lange maal, maa vi ogsaa arbeide for de mer nærliggende. Først maa vi kræve av vore repræsentanter i stortinget, at de uten
125 prutning stemmer mot disse aarlige maalbevilgninger. Hvem skal faa respekt for et parti, hvis repræsentanter stemmer for bevilgning til den sak de motarbeider! Selv om de ikke evner at stemme bevilgningen ned, skal de vise sit standpunkt i sin stemmegivning. Og hvordan skal vi nogengang faa majoritet i stortinget, hvis vi ikke tør være i minoritet?

130 Dernæst maa vi arbeide for at folkeskoleloven, i de aar som gaar før vi faar den som vi vil ha den, blir slik at misbruk, magtmisbruk er utelukket. Nu lyder § 73 slik:

135 «Undervisningen skal foregaa i det norske sprog. Skolestyret bestemmer, om skolens læse- og lærebøker skal være avfattet paa landsmaal eller i det almindelige bokmaal, og i hvilket av disse maal elevenes skriftlige arbeider i almindelighet skal avfattes. Dog skal eleverne lære at læse begge maal. Inden skolestyret fatter sin beslutning, skal overtilsynets og derefter kredsens erklæringer være
140 indhentet.»

Altsaa, avgjørelsen av dette landsvigtige spørsmål om sproget det er lagt i henderne paa et skolestyre, som gjennom indirekte valg er valgt paa ganske andre præmisser. Vi maa med en mund kræve at folket selv faar avgjørelsen. Den

gamle folkeavstemningstanke, som det forrige landsmøte av riksmaalsfolk lot falde, er nu tat op igjen i den mer levedygtige form, kommunal avstemning om skolens sprog, i det saakaldte 10-mandsforslag. Dette forslag vil, at § 73 herefter skal lyde saa:

150

«Undervisningen skal foregaa i det norske sprog. Herredets ved kommunevalg stemmeberettigede indvaanere avgjør om skolens læse- og lærebøger skal være avfattet paa landsmaal eller i det almindelige bokmaal, og i hvilken av disse maalfomer elevernes skriftlige arbeider i almindelighet skal avfattes. Eleverne skal dog lære at læse begge maalfomer. Den maalfom, som brukes ved denne lovs ikrafttræden, skal brukes fremdeles, indtil det ved avstemning er besluttet at indføre den anden maalfom. Avstemning foretages, naar 200 eller tyvendeparten av herredets stemmeberettigede indvaanere sender begjæring herom til herredsstyret. Avstemningen sker efter de samme regler som for valg av herredsstyre bestemt. Det sist optagne mandtal benyttes. Før avstemning finder sted skal skolestyret og overtilsynet uttale sig. Beslutning som er fattet ved saadan avstemning, kan først omgjøres efter 5 aars forløp.» (Paragraf 64 i byskoleloven forandres likedan).

165 Forslagsstillerne er Hagerup Bull, Austeen, Brevig, Grini, Lindvig, Sandberg, Furuholmen og Tandberg av høire og liberale, J. Hestnæs av konsoliderte venstre og sogneprest Eriksen av socialisterne.

Mot dette forslag er der reist en voldsom motstand i alle maalblade og av ledende maalmænd. Selve principet: Folket selv, ikke skolestyret undgaar de helst. Det er jo ogsaa et noksaa vanskelig skjær at klare for folk, som mener de er mer demokratiske end os andre. De har derfor rettet angrepet mot dette at der skal bli ét sprog for hele kommunen, ikke som nu adgang til at la hver skolekreds faa sit, man har anket over at en bestemmelse skal gjælde i 5 aar. Jeg mener begge disse bestemmelser er rigtige. Det er galt nok at landet skal sprogkløives om ikke bygderne skal det. Og jeg mener, at en saa vigtig avgjørelse bør prøves i 5 aar før den styrtes om.

Men alle disse bestemmelser er biting, mindre væsentlig mot det ene centrale: At folk selv gjennom avstemning skal faa fastslaa sprogformen. For det første er det i mine øine det ene principrigtige, naar vi først skal ha lokalt selvstyre i en slik sak. Men dernæst er det ogsaa en fordel for os alle. Alt det underjordiske muldvarparbeide, som nu drives, faar da mindre betydning. Alle de tyranniske

180

185 skolestyrer mister da anledning til at paatvinge bygderne landsmaalet mot deres vilje, selv om skoledirektøren hjelper dem. Og ikke minst: Dette helt uvedkommende sprogspørsmål trækkes ut av kommunepolitikk og kommunevalg, hvor det rettelig ikke hører hjemme, men hvor det nu ved valgene paa grund av den slette lov maa drages ind mange steder.

190

Maalmændene hævder, at de retter sig efter folkeviljen nu ogsaa. Alle kjender eksempler paa det motsatte. Jeg skal nævne et av de styggeste. I Vennesla ovenfor Kristiansand blev der holdt avstemning over spørsmålet landsmaal eller riksmaal i skolen. I Hunsfos kreds blev der intet resultat efter det første
195 møtte, da der møtte for faa, 22 av 180 stemmeberettigede. Paa næste møtte møtte der op 23. Av disse stemte 14 for landsmaal. Med dette overvældende flertal for landsmaal av 180 stemmeberettigede indførtes saa maalet. Fjorten dage efter sendtes der ind en avstemningsliste undertegnet 86 forældre for riksmaal, 14 for landsmaal. Paa det tidspunkt denne liste kom var der bare 100
200 stemmeberettigede. Saa skolestyret behøvet ikke at være i tvil om folkemeningen. Men beslutningen blev ikke omgjort.

I Vigelands kreds stemte 7 for riksmaal, 5 for landsmaal tiltrods for at avstemningstemaet var forfattet paa følgende uredelige vis:

205

«Først stemtes over, hvorvidt den nye retskrivning skulde indføres. Dette forslag faldt mot 2 stemmer. Derefter stemtes alternativt mellem at beholde den gamle retskrivning indtil videre og landsmaalet med det utfald, at 5 stemte for landsmaalets indførelse og 7 for at beholde den gamle retskrivning.» Saavidt
210 protokollen.

Skolestyret besluttet holdt nyt avstemningsmøtte. Resultatet var 10 for landsmaal og 8 for riksmaal. Der blev sendt anmodning om nyt kredsømøtte. Skolestyret sa nei og besluttet: Landsmaalet indføres i kreds. Saa viser det sig
215 at der var anvendt uriktig stemmeretsfundament. Efter de rigtige regler var resultatet 6 for riksmaal og 5 for landsmaal. Der blev øieblikkelig klaget til departementet, som gjennem skoledirektøren meldte tilbake at stemmeretsgrundlaget hadde været falsk. «Departementet maa under disse omstændigheter anse det rettest at spørsmålet om kredsens undervisningssprog
220 igjen optages til fornyet behandling av skolestyret, saafremt derom maatte fremkomme andragende fra kreds. i henhold til en paa nyt kredsømøtte fattet beslutning.» 2 ½ maaned efter at dette svar var kommet skoledirektør Skard

ihænde, blev det sendt skolestyret med en følgeskrivelse fra Skard, at efter
225 skoledirektørens mening bør skolestyret ikke gjøre hvad departementet «anser
rettest». Skolestyret fulgte vinket og meddelte riksmålspartiet, at dets
andragende ikke foranlediget noget skridt fra skolestyrets side. Saa krævedes
kredsmøte avholdt allikevel. Her stemte 54 for riksmaal, 20 for landsmaal. Men
skolestyret har intet gjort. Som mine damer og herrer vet har riksmålspartiet
230 faat istand en egen skole for disse to kredse. Men arbeiderne maa der betale for
sine barn i denne skole mens statens folkeskole staar halvtom. Slik arter sig det
nationale og demokratiske styre i praksis under den nuværende lov.

Bare dette ene tilfælde berettiger til at kræve en forandring, som den 10-
235 mandsforslaget foreslaar. Det viser bedre end mange ord, hvorledes tilstanden
er. Styret har ment at landsmøtet skulde ta sit standpunkt til dette forslag og
foreslaar derfor vedtat følgende uttalelse: Riksmålsforbundets landsmøde
henstiller indtrængende til regjeringen at foreslaa folkeskolelovens § 73 (§ 64)
ændret slik, at det blir folket selv og ikke skolestyret som avgjør enten landsmaal
240 eller riksmaal skal være skolens sprog.

245

Kilde

Nielsen, Ragna (m.fl.): Foredrag holdt paa Riksmålsforbundets landsmøde 1911. Kristiania 1911.

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/folket-selv-ikke-skolestyrene>

250

255

260